

VARHAISET KIRJOITUKSET I

NARKISSOS-ESSEET

Seppo
Oikkonen

Varhaiset kirjoitukset I
Narkissos-esseet

Varhaiset kirjoitukset I

Narkissos-esseet

Seppo Oikkonen

Toinen painos

© Seppo Oikkonen 2024

Kustantaja: BoD – Books on Demand, Helsinki, Suomi

Valmistaja: BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

ISBN: 978-952-80-0891-0

Sisällys:

Johdanto	9
Totuuksista	21
Historian jaosta	48
Hyvän ja pahan tuolla puolen -- moraalin alkuhistoriasta	81
Myytti maailman monimutkaisuudesta.....	111
Stephen Toulmin ja kartesionismi	135
Kierkegaard ja Nietzsche	159
Harharetkiä liberalismiin historiaan	189
Liima- ja takkiteoria talouden selittäjinä	224
Oikeasti hyvä ajattelu	247
Jälkiviisautta	263

Narkissos-esseet (2001)

Motto:

Vastaus kysyjille:
kysymykset ovat
totuuden muotoa,
eivät vastaukset

Kysy, kysy uudestaan,
älä odota
koko elämäsi

Johdanto: kaikupohjaa Narkissoksesta

1.

Antiikin myytin mukaan kaunis boiotialainen nuorimies nimeltä Narkissos lähteen silmään kurkistaessaan rakastui omaan peilikuvaansa ja jäi näyn, kuvajaisensa, vangiksi eikä voinut enää irtautua, vaan lopulta kuihtui olemattomiin - tai ei sentään aivan, sillä siihen kohtaan missä hän oli ollut, antoivat henget hänen muistokseen kasvaa nykyisin narsissina tunnetun kukkasen.

Tämä on myytin perinteinen tulkinta. Psykologit puhuvat yhä narsismista synonyymina itserakkaudelle, ja freudilaiset analyysitikat liittävät siihen alkuperäisen elämänvoiman, libidon. Termillä primaarinarsismi kuvataan äidin ja lapsen eriytymättömyyden alkusymbioosiin palautuvaa ja kaikkivoipaisuusmagian sävyttämää minän alkuperäistä, itseensä sitoutunutta libidoa. Minä on ikään kuin alusta alkaen narsistinen projekti. Jos minän rakkaus itseensä ei toteudu - kuten kävi Narkissokselle: vedenpinta särkyi joka kerran kun hän yritti koskettaa kuvajaistaan - vaarana on ajautuminen itsetuhoon. Epätoivoisen Narkissoksen kerrotaankin riistyneen hengen itseltään.

2.

Myytti on kuitenkin mahdollista tulkita myös toisella tavoin tai ainakin toisin painotuksin. Esimerkiksi Marshall McLuhan lähtee liikkeelle siitä, ettei Narkissos mitenkään voi tietää, että kuvajainen on hänen oma peilikuvansa. Narkissos reagoi kuvajaiseen kuin itsen ulkopuoliseen olentoon. Vastakkain ovat siis minä ja maailma.

Kun Narkissos hymyilee, maailma vastaa. Narkissos puolestaan vastaa taas maailmalle. McLuhanin sanoin Narkissoksesta tulee "oman itsensä servomekanismi". Minä resonoi ja vahvistaa itseään suhteessa maailmaan. Ei liene sattumaa, että kreikkalaisen myytin jälkimaailmalle välittänyt roomalaisrunoilija Ovidius kertoo myös tarinan Narkissoksesta ja Ekhosta, Kaiku-Keijusta.

Tällainen tulkinta tuntuisi jättävän enemmän tilaa minän alkupe-
räisen rakenteen dualistisuudelle. Narkissoksen maailma muo-
dostuu hymystä ja epätietoisuudesta, kysymyksestä ja vastauk-
sesta, toivosta ja epätoivosta. Vastakohtaparit muodostavat mi-
nuutta sen alusta alkaen. Alkuperäistä havaintoa ja reagointia
seuraavat tunteiden vastakohtaparit, ja jos maailmasta saadaan
tietoa, sekin jäsennetään käsitteellisten vastakohtien akseleilla.

Minuutta ei siis ehkä pitäisi niinkään ajatella alkuykseydestä vä-
hitellen irti kasvavana, perusnarsismin ympärille kietoutuvana
vyyhtenä, vaan alusta alkaen dualististen vastakohtaparien raken-
nelmana.

Kun ihmislapsen silmä aukeaa, se näkee valoa ja varjoja, suu-
rempia ja pienempiä, ja myös hyviä ja pahoja asioita. Tunteet ja
tieto ovat tässä katsannossa samanmuotoisia rakenteita: kuten
tunteilla reagoidaan välittömästi ja laidasta laitaan, myös maail-
man tiedollisiin haasteisiin vastataan vastakohtaisilla symbolisil-
la käsitelypeireillä, ja todellisuutta pyritään hallitsemaan kuvauksen
ja selityksen tosi-epätosi -akselilla.

3.

Narkissos-myytissä tragedia toteutui kun Narkissos ei saanut kai-
paamaansa vastarakkautta, mutta tiedolliselta kannalta katsoen
hänen ongelmansa seurasi siitä, että hän hahmotti maailmassa
väärät vastakohtaparit. Tapahtui ajatusvirhe, joka on ajatusappa-
raattiimme ikään kuin sisäänrakennettu. Eri asioita koskien se
toistuu kaikuna läpi inhimillisen historian.

Kun kulttuuri-ihmisinä saamme suuren osan tietoisesta ja tiedol-
lisesta ajattelustamme niin sanotusti annettuna, emme kenties
osaa helposti kyseenalaistaa meille valmiina tarjottuja vastakoh-
tapareja. Oma kykymme kurkistaa sielumme syviin peileihin
saattaa olla varsin vajavainen. Ehkäpä tiedolliset hengenkykym-
me hyvinkin ovat kuihtuneet kuin Narkissos lähteensä ääreen.

Tilannetta ei yhtään helpota se, että myös moraalisen rakenteem-
me perusta sijoittuu syvälle Narkissoksen lähteeseen. Moraali on
sitä, että sielumme heijastuu lähimmäisissämme - että elämme
kaikki toistemme sieluissa.

On moraalinen tosiasia, että teemme itsellemme - itsessämme - sen mitä teemme Muille. Sen lisäksi moraalin mekanismiin kuuluu taipumus incorporoida, so. sisällyttää kaikki Hyväksi havaitsemamme ja kokemamme Minäämme, ja projisoida, ulkoistaa Paha pois itsestämme - Maailmaan. -- Voimmeko siis olla varmoja että jaamme Rakkauttamme ja Vihaamme oikein - ettemme rakasta vain Itseämme, ettemme rakasta Muissa vain Itseämme, ettemme vihaa Muissa vain Itseämme?

Ajatteluamme ja elämänkohtaloitamme määräävien ideologisten vastakkainasettelujen suhteen pätee säännönmukaisesti, että katkerimmat taistelut käydään siellä missä on suurin tarve tehdä pesäeroa oman peilikuvan kanssa. Kaksi todella erilaista ideologiaa - siis sellaista jotka nauttivat aatteellisen ravintonsa todella eri lähteistä - harvoin herättävät toisissaan sellaista tuhoamistarvetta kuin mistä esimerkiksi kertovat kristillisten lakkojen keskinäiset vainot.

Ajatellaanpa sitä, miten polarisoituneen maailman 1900-luku rakensi, ja miten harhaisia ja näennäisiä sen perustavaa laatua olevat vastakohta-asetelmat oikeasti olivat.

Ideologioina kapitalismi ja kommunismi käsitettiin vastakohdiksi, vaikka ne itse asiassa ovat historiallisesti samaa juurta ja perustuvat molemmat liberalistisen talousajattelun käsitteenmuodostukselle. Kapitalismi ja kommunismi ovat pikemminkin liberalismin lakkoja kuin perustaltaan erilaisia tapoja ajatella (saati sitten toimia) taloudessa.

Käytännössä läntiset markkinataloudet ja itäblokin reaaliosialismi toimivat kumpikin varsin samanmuotoisina järjestelminä niin taloudellista valtaa kuin varakkuutta tehokkaasti harvojen käsiin kasaten. Järjestelmien vastakohtaisuus on näennäistä - se on seurausta pikemminkin kulttuurisista ja yhteiskunnallisista lähtökohtaeroista kuin opillisista sisällöistä.

Eroja korostetaan, koska emme halua nähdä itseämme vastapuolen peilissä - haluamme nähdä peilissä ihannekuvan itsestämme, emme todellista minäämme. Pitää muistaa, että ilmoitetut ihanheet heijastavat vain sitä peilikuvaa, jonka poliittiset johtajat, nämä nykyajan itserakkaat Narkissokset, itsestään ja edustamastaan järjestelmästä haluavat maailmanpeilissä näkyvän.

Kylmän sodan, kilpavarustelun ja kauhun tasapainon kaudella koko maailmaa uhkasi kolmas suursota - mutta kukaan korkean tason valtiojohtaja ei korottanut ääntään huutaakseen: tässähän vain pata kattilaa soimaa! Suurvaltajohtajat pidättäytyivät omiin totuuksiinsa, liittoutuivat blokeiksi, ja projisoivat oman järjestelmänsä pahuuden vastablokin ominaisuuudeksi.

Nyt elämme aikaa, jolloin sosialistiset opit näyttävät romahtaneen. Entäpä jos sosialistisissa valtioissa vain toteutui mutatis mutandis - jonkinlaisena pienoiskuvana - sama kehitys, joka liberalistisen perinteen läntisessä lahkossa toteutuu paljon pidemmällä historiallisella perspektiivillä? -

Väitän, että taloudellisen rationaalisuutemme ajatushistoriallinen analyysi ja perehtyminen liberalistisen perinteen sisäiseen dynamiikkaan antavat todella aihetta pelätä, että maailmanlaajaksi kasvanut markkinatalous tulee auttamattomasti kokemaan samanlaisen hajoamisen kuin mikä kohtasi reaalisosialismia. Merkit siitä ovat jo nähtävillä.

4.

Markkinatalouden ja reaalisosialismin vastakohtaisuus ei ole aikamme ainoa iso näennäistotuus.

Esimerkiksi hyvinvointivaltioiden sisällä kuvitellaan yhteiskuntapyyramidin huipulle ja pohjalle sijoittuvien ihmisten edustavan henkilökohtaisilta ominaisuuksiltaan monessa suhteessa toistensa vastakohtia. Menestyjät on helppo kuvitella kyvykkäiksi - ja menestymisen ehdoista on helppo tehdä hyve.

Sen sijaan on erinomaisen vaikea tajuta, että esimerkiksi "älykkyys" on varsinaisesti vasta 1900-luvun individualistisen ihmiskuvan pohjalta käsitteellistynyt ominaisuus, joka pikemminkin heijastaa jotain menestyjille tyypillistä kuin kuuluu johonkin inhimilliseen perusvarustukseen jota toisille on siunautunut enemmän kuin toisille. Silmien aukaisemiseksi on hyvä vaikkapa vilkaista pitkälle ajatushistoriaan: pysyviä jälkiä jättäneet vaikuttajayksilöt ovat hyvin harvoin olleet omien aikalaistensa silmissä "menestyjiä".

Samoin on meille melkein mahdotonta havaita moraalin samantaisia ominaisuuksia yli yhteiskunnallisten raja-aitojen. Hyvin rikkailla ja hyvin köyhillä ihmisillä on usein hyvin samanlainen ns. yleisestä (ei yhteisestä) hyvästä täysin piittaamaton moraal.

Rikkaat osaavat perustella itsekkyytensä ja eduntavoittelunsa rationaalisesti, mutta arkielämässä ovat joskus jopa omia perheenjäseniään kohtaan tylimpiä, julmempia ja raaempia kuin elämänhallintansa, itsekunnioituksensa ja miltei ihmisyytensäkin menettäneet köyhät. --- Voidaan sanoa, että näinä päivinä niin yhteiskuntapyramidin huipulta kuin sen alatasolta löytyy moraaliton roskajoukko. Tämä ei tietenkään tarkoita sitä, että totuus löytyisi sitten ns. suuresta keskiluokasta, sillä välttämättä sekään ei muodosta vastakohtaa ylä- ja alaluokkaa vaivaavalle rappiolle. Eikä edes pidä kysyä: Missä sitten on vaihtoehto? - sillä saattaa olla ettei sellaista maailmassa todellakaan tai ainakaan toistaiseksi ole.

Ehkäpä todelliseksi vaihtoehdoksi jääkin vain harvojen toisinajattelijoiden harrastama filosofinen pohdinta. Siis sellainen ajattelun pioneerityö, jolle yhteiskunnallisen keskustelun päiväkohteisessa poleemisessa kiihkossa kukaan ei korviaan kallista ja joka ei edes pyri vastaamaan yleisen ajattelun tasolla esitettyihin kysymyksiin, vaan rakentaa alusta alkaen uusia kysymyksiä.

5.

Kapitalismi ja kommunismi ovat siis veljet keskenään. Liberalistinen markkinatalous ja sosialistinen suunnitelmatalous ovat samaa sukujuurta. Järjestelmästä riippumatta rikkaat ja menestyvät ihmiset eivät välttämättä ole hyviä ihmisiä, eivätkä köyhät ja syrjäytetyt tyhmiä. Yhä useammin olemme saaneet todistaa miten julkisen vallan arvostetut haltijat jäävät kiinni törkeistä rötösteleistä ja korkeasti oppineet auktoriteetit paljastuvat taitamattomiksi manipulaattoreiksi. Jäljelle jäänyt länsimainen järjestelmä ei paremmuudestaan kovin korkeata todistusta anna.

Kaikki Ihanteellinen ja Hyvä, ja sen lisäksi vieläpä kaikki Hallittavissa Oleva ja Järkevä, tuntuvat maailmasta kadonneen.

Mihin voimme enää luottaa? Kaikki perustavaa laatua olevat ja varmoina kokemamme vastakohta-asetelmat ovat osoittautuneet paikkansapitämättömiksi. Tuntuu siltä kuin Hyvät ja Pahat pelikortit olisi nykyistä käsistämme takaisin pakkaan, ja kortit jaettu uudelleen tavalla, joka kaikissa aiheuttaa vain ahdistusta.

Yksi tapa ratkaista ongelma on sivuuttaa se. Se on muodikasta: sanomme vain, että maailma on nykyisin niin monimutkainen ja ongelmat vaikeita, ettei mitään yksinkertaisia ratkaisuja ole. HULLU se joka uskoo Yhteen Totuuteen - joku menneisiin maailmoihin unohtunut metafysiikka kenties.

Kuitenkin kaikki ongelmamme ovat korostetusti Ihmisen, ja ihmisen Ajattelun, eivät Maailman ongelmia. Ihminen hahmottaa Hyvän, Toden ja Kauniin, eivätkä ratkaisut ihmisen moraalisiin, tiedollisiin tai elämyksellisiin ongelmiin voi kertakaikkiaan kadota aikakaudesta toiseen siirryttäessä. Entäpä jos kaikki vain vaikuttaa mahdottomalta, koska hahmotamme maailmaamme aivan harhaisten vastakohtaparien varassa? --

Silloin meidän on vain mietittävä asiat uusiksi. Meidän on palattava haarauneiden polkujen yhtymäkohtiin, katsottava taaksepäin: mistä kaikki tämä näennäinen monikäänteisyys ja määrällinen mässäily käynnistyi, ja miksi.

6.

Aluksi voisimme yrittää mieltää ja torjua erästä ikuista yleisihmillistä asennevastakohtavääristymää. Kilvoittelemme keskenämme miltei kaikesta. Emme kuitenkaan koskaan tavoita Totuutta ellemmme tavoittele Totuutta. (Tämä ei ole truismi, trivialiteetti, eikä infantilismi.) Jos meitä esimerkiksi motivoi älyllisen yliverlaisuuden tai oppineisuuden osoittaminen, so. kilpailu ja suoritus, kyseessä on vain ajatuksellinen kujanjuoksu, joka edellyttää annettuja aitauksia. Siinä sallitaan vain valmiiksi kalkitut kilparadat, annetut käsitteet ja arvot, ja kilpailun voittaja harvoin haluaa kyseenalaistaa pelin säännöt. Totuuden kanssa sillä ei ole mitään tekemistä. Kunnia ja häpeä eivät kuulu ajattelijan asennevarustuksiin. Päin vastoin: kunnianhimo on ajattelun kuolema.

Se estää meitä asettamasta kysymysmerkkejä tarpeeksi syvälle (Wittgenstein).

Totuus ei paljastu sille joka peilaa itseään kilpailijoidensa kasvoista ja määrittelee sijaintinsa näihin nähden. Totuus ei ole kenenkään ylä- tai alapuolella. Aggressiivinen uhkaaminen ja akkamaainen alistuminen eivät palvele Totuutta, ne nimenomaan eivät ole todellisia vastakohtaisuuksia, vaan, suhteessa totuuteen, molemmat yhtä vääriä ratkaisuja. Kun joku ajaa tahtonsa läpi väkivalloin, tai uskoo jotakin vain miellyttääkseen toista, totuuden kanssa sillä ei ole mitään tekemistä.

Totuus on aina jotain ylyksilöllistä ja, voisiko sanoa, ansaan jääneen Narkissoksen peileissä heijastumatonta.

Arkipäivän asenteelliset konfrontaatiot perustuvat Ajattelun annettuihin realiteetteihin, asioihin joiden totuutta emme osaa emmekä halua sen enempää epäillä. Ne ovat elämänmuotomme itsestään selvää Varmuutta, pohja jolla seisomme sitä koskaan kyseenalaistamatta - oikeastaan ne ovat oikea isänmaamme. Niitä puolustamme silloinkin kun koemme uhkana joutua joko naapurikansojen alistamaksi tai kuvittelemme kaukaisen vihollisen edustavan kaikkea omille ajatuksillemme ja arvoillemme vastakohtaista.

Jos haluamme oikeasti ottaa selvän siitä millainen maailma on - jos siis haluamme nähdä maailman oikein (Wittgenstein) - ei riitä että ajelehdimme ajopuun tavoin Ajattelun Valtavirrassa. Meidän on avattava padot, avattava annettujen realiteettien rautaesirippu, suunnistettava tutkimusmatkoille kielen ja käsitteistöjen merille.

Kiintoisimmat kohteet löytyvät ihan päinvastaisesta suunnasta kuin huumetta tajunnalleen tarvitsevien efektintavoittelijoiden elämysmeret. Varsinaiset salatut totuudet ovat omassa menneisyydessämme, siinä mikä on jo tapahtunut, kehityshistoriassa, jo kuljettujen reittien varsilla. Siellä - missä meri on mustin ja primitiiviset myrskyt raivoavat - valoa hetkittäin luo joukko sokaisevia käsiteaurinkoja, joita olemme sopivasta näkökulmasta katselemalla luulleet systeemin navoiksi, taivaallisen palapelin yhteensopiviksi paloiksi. Ovatko ne sitä, vai ovatko kaikki konstellaatiot vain harhaa?

Homeroksen Odysseuksen tavoin Narkissoksenkin olisi nyt sodasta palatessaan eksyttävä harharetkille, kenties epätoivoisille ja turhille tai ainakin turhauttaville - mutta myös antoisille, paljastaville, kaiken uudelleen arvioiville.

Sodat ja aggressio ovat aina jo olemassaolevan todellisuuden puolustamista, niissä ja niillä ei koskaan ole suoranaisesti onnistuttu eikä onnistuta luomaan mitään ajatushistoriallisesti arvokasta.

Silti länsimainen ihminen näkee historiansa lähinnä sotahistoriana - keskittyy siihen mistä on saanut suurimmat (tai räikeimmät) elämyksensä. Kovin moni ei esimerkiksi uhraa montakaan ajatusta noteeratakseen ja edelleen pohtiakseen mitä oikeastaan merkitsee se että kaikki kolme 1900-luvun suurta ajatusvallankumousta: fysikaalisen maailmankuvan mullistanut Einsteinin suhteellisuusteoria, ihmiskuvan mullistanut Freudin psykoanalyysi, ja ajattelun, kielen ja todellisuuden suhdetta selvittänyt Wittgensteinin filosofia ovat paitsi juutalaissyntyisten myös lähinnä passifisteiksi määriteltävien miesten kynänjälkeä.

Todelliset edistysaskeleet ihmiskunnan historia ottaa siellä missä Ajatus tuottaa voittojaan, ja näiden voittojen rinnalla kaikki rai-vokkaat taistelut jumalien, kuninkaiden, mieskunnian tai tuhatvuotisten valtakuntien puolesta saavat kalveta. Taistelut merkitsevät aina vain voimien haaskausta ja itsepetosta: niin paljon kuin niihin ponnistusta, suuria tunteita, uhrauksia ja sankaruutta sisältyykin, ne ovat alusta alkaen toivottomia ja turhia yrityksiä, pelkkää järjettömyyttä.

Ja jos jokin on jo lähtökohdissaan pelkkää järjettömyyttä, mikään mikä siitä suoraan tai välillisesti seuraa, ei muuta nimeä ansaitse.

7.

Pyrkiessämme selvyYTEEN - tai miksemme sanoisi: Totuuteen - missä erityiskysymyksessä tahansa, menetelmä, jolla ongelmia lähestymme, voi pääsääntöisesti seurata kahta täysin päinvastais-ta perusjäsennystä.

Tekijä teoksestaan:

Narkissos-esseissä vanhimmat kohdat ovat peräisin päiväkirjamerkinnöistä, kirjeistä ja kirjoitelmista neljäkymmenen vuoden takaa, ja tämän koosteen uusimmatkin tekstit ovat kohta kolmenkymmenen ikäisiä. Tekstien sävyssä näkyy tuolloinen repressio. Rahaekspansio ja huima juppikult tuuri johtivat 90-luvun romahdukseen ja ankeaan lamaan. Yritys määritellä kokonaan uudelleen kaiken tiedollisen ajattelumme premissit oli kipeää älyllistä vääntöä, vaikeaa, toivotonta, mahdotonta.

Aikana jolloin tietokoneita ja internettiä ei vielä ollut minulla oli kunnianhimoinen unelma kirjeysteyksistä, joilla huolestuneet ihmiset olisivat voineet perustaa eräänlaisen vertaisyhteisön. Se ei koskaan toteutunut, vaikka kirjeenvaihto antoi satunnaisia palkitsevia kokemuksia.

Saan vieläkin viestejä ihmisiltä, joihin nämä kirjoitelmat tekivät aikanaan vaikutuksen. Itselleni tekstien läpikäyminen ja kirjan muodossa tapahtuva museoiminen ovat opettaneet, että oman ajattelun herääminen on elämän suurimpia ihmeitä.

BoD

9

789528

008910